

نقش مسجد شیخ لطف الله در تربیت اسلامی

متین کریم نژاد^۱، مژده اردلانی^۲

^۱ دانشجوی آموزش ریاضی دانشگاه فرهنگیان پردیس شهید مدرس سنندج، ایران

^۲ دبیر دبیرستانهای آموزش و پرورش ناحیه یک سنندج، ایران

چکیده

یکی از مهمترین محیط ها و مرکز تربیتی که اسلام در ایجاد و ترویج آن بسیار سفارش نموده است مساجد می باشد مسجد از دیدگاه بزرگان دین دارای کارکردهای مختلف تربیتی، آموزشی و اجتماعی بوده که حضور افراد مختلف از جمله کودکان، نوجوانان و جوانان در آن می تواند اثرات قابل توجهی را بر رفتار آنها جهت ایجاد و تکمیل شخصیتی با سجایای اخلاقی گذاشته که این امر باعث رشد و موفقیت خود فرد و جامعه می گردد و این اثرات ناشی از محیط معنوی مسجد و عناصر مصلح در آنجا از جمله امام جماعت، هیئت امناء و خادم مسجد و گروه همسالان سالم می باشد. پژوهش حاضر به روش مروری کتابخانه ای انجام شده است که هدف از آن بررسی نقش مسجد شیخ لطف الله در تربیت اسلامی و مدارس بود. نتایج پژوهش نشان می دهد که ابعاد تربیتی مسجد به گونه ای با ابعاد عبادی آن مرتبط است؛ زیرا عبادت پرورش دهنده روح و روان آدمی بوده و پاسخ به آن در واقع، پاسخ به یک نیاز طبیعی و مهم اوست. کسی که نیازهای جسمی و روانی خود را به طور منطقی پاسخ گوید شخصیتی متعادل می یابد. عبادت و راز و نیاز با خداوند نیاز واقعی و فطری هر انسان و مکمل، بلکه مقوم شخصیت اوست. گرچه عبادت در هر مکانی این نیاز روحی را به طور نسبی تامین می کند، ولی این نیاز در مسجد و عبادتگاه بهتر و کامل تر تامین می شود.

کلید واژه ها: مسجد، تربیت، اسلام، صفویه، شیخ لطف الله.

مقدمه

در جهان بینی اسلامی «فضا» یکی از اصلی ترین نمادهای هستی است (اردلان و بختیار، ۱۳۹۵، ۴۱). درک و دریافت معنای معماری، اسلامی به ویژه معماری مساجد، بدون تأویل مفهوم فضای آن مقدور نیست در تلاش برای ادراک مفهوم فضای معماری اسلامی دشواری رخ مینماید. فضا به عنوان بنیادی ترین مفهوم، معماری همواره ملازم و متضمن کرانمندی بوده است. به واقع در مقام ادراک حسی تصور فضای معماری بدون تعیین و تعریف حدودی معین ناممکن است. با این وجود، فضا در جهان بینی اسلامی و در مقام ادراک عقلانی ازلی همه جا گستر و «ناکرانمند» تصور میشود. در معماری، «کرانه» مهمترین عنصر تعریف کننده ی فضا است. در طبیعت به صورت، زمین، افق آسمان و در معماری به شکل، کف، دیوار و سقف شناخته میشود شولتز ۱۳۹۴، ۲۵ برحسب نگرش معمارانه کرانه سبب شکل گیری «درون» و «بیرون» می شود. در حقیقت، کف دیوار و سقف، به عنوان اساسی ترین عناصر معماری یک عرصه درونی را در مقابل یک عرصه بیرونی شکل میدهند حضور حدود و کرانه ها، کرانمندی و درون را تشدید میکند (فنمایس ۱۳۹۰، ۱۱۳)؛ به عبارت دیگر، عرصه ی درون به سبب تعریف کرانه، درونی، متمرکز و کرانمند است.

در جهان بینی، اسلامی همچون دیگر جهان بینیها تصور ویژه ای از عالم وجود دارد انسان مسلمان در جهانی پرمعنا زندگی میکند که همچون خویشتن خویش بازتابی از ذات لاتعین الهی است. از این رو هم عالم و هم انسان، بازتابندهی ساحتی ماورایی محسوب میگردند در چنین تصویری از انسان و عالم، فضا به عنوان اصلی ترین جوهر وجود، بازتابنده ی ذات خداوند است و از این رو ناکارانمند تصور میشود.

ادراک فضا یکی از مهمترین دغدغه های پژوهشگران و صاحب نظران حوزه معماری است. به همین جهت، پژوهشهای زیادی پیرامون ادراک انسان از سوی پدیدارشناسان صورت گرفته است نوربرگ، شولتز از نظریه پردازانی است که به وجوه دریافت معناها و رابطه احساسی انسان با فضا و محیط در معماری غرب پرداخته است و در آثارش «معماری، حضور، زبان و مکان» (۲۰۰۰)، «معنا در معماری غرب» (۱۹۷۴)، این مسائل را مورد بررسی قرار داده است؛ و در کتاب وجود، فضا و معماری به ساختار فضای وجودی، معماری و دریافت آنها پرداخته است شولتز (۱۳۹۴) شولتز (۱۹۸۶) همچنین به دریافت فضا و مرز با عطف توجه به معماری، اسلامی در مقاله ای تحت عنوان معماری وحدت» پرداخته معتقد است دریافت معنای فضا و کرانه در معماری اسلامی، متفاوت از معماری غربی است پالاسما نیز پدیدارشناسی است که به حواس توجه ویژه ای داشته و معتقد است معمار باید با تمام حواس و احساسات خویش به معماری بپردازد. او در کتاب چشمان پوست (۲۰۱۲) به اهمیت سایر حواس و لامسه میپردازد؛ در حالی که بسیاری از معماران از این حس غفلت کرده و فقط به حس بینایی توجه کرده اند. پالاسما همچنین در کتاب خیال مجسم (۲۰۱۱) به قدرت ذهن، خیال و تخیل در معماری به عنوان قوه ی دریافت میپردازد. پالاسما گومز و هال نیز در کتاب «پرسش های ادراک» (۲۰۰۶) به مسئلهی دریافت و ادراک فضا پرداخته اند.

متفکران حوزه ی حکمت اسلامی در آثار متعدد، علاوه بر ادراک حسی به دریافت و ادراک فضای هنر ایران به واسطه ی قوای خیال و عقل پرداخته اند نصر در کتاب «هنر و معنویت اسلامی» (۱۳۹۴) مفهوم کیفی فضای اسلامی، و همچنین در مقاله ی عالم خیال و مفهوم فضا در مینیاتور ایرانی (۱۳۸۲)، معنا، تمثیل، و فضای ملکوتی مینیاتور ایرانی را تبیین میکند. از دیگر منابعی که به معنا و ادراک در هنر اسلامی میپردازد؛ میتوان به آثار مددپور تحت عناوین «تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی» (۱۳۸۷) و «حکمت معنوی و ساحت هنر» (۱۳۸۶) اشاره کرد. بورکهارت (۱۳۶۵) نیز وحدت در هندسه و فضا را یکی از ارکان اساسی هنر اسلامی میدانند. او در هنر اسلامی به اصل کثرت در وحدت میپردازد و متذکر می شود انواری که از هنر اسلامی ساطع میشود؛ ناشی از روح کلی اسلام است همچنین بورکهارت هدف اصلی معماری اسلامی را بیان بیکرانی فضا میداند کتاب «حس وحدت»، از منابع مطالعات فضای معماری اسلامی ایران است که به همت اردلان و بختیار (۱۳۹۴) تدوین شده و در آن به نقش تأویل و ادراک عقلی در فهم معانی فضای معماری اسلامی تأکید شده است. استیرلن (۱۳۸۲) در کتاب

«اصفهان تصویر بهشت»، به تأویل فضای مساجد صفوی به واسطه‌ی ادراک خیال پرداخته؛ و کربن نیز در مقدمه‌ی آن کتاب با اشاره به مفهوم مدینه‌ی تمثیلی به اهمیت دریافت فضای مساجد ایران در مکتب اصفهان اشاره می‌کند همچنین نقره کار (۱۳۹۳) در کتاب «تعامل ادراکی انسان با ایده‌های فضایی- هندسی در معماری»، به تشریح و تبیین ابزارهای ادراک پرداخته که شالوده‌ی نظری این اثر بر پایه‌ی مکتب الهی اسلامی و معماری است تقدیر (۱۳۹۶) در مقاله با عنوان تبیین مراتب و فرایند ادراک انسان و نقش آن در کیفیت خلق آثار معماری براساس مبانی حکمت متعالیه به تناظر عوالم هستی با ادراک و مراتب نفس انسان پرداخته است و نشان میدهد که دریافتهای انسان در قالب صورت و معنا در خزانه متصل به نفس ذخیره میگردد.

تأثیر مذهب شیعی در معماری مساجد دوره صفویه

شیعه به معنای اتباع، انصار، پیروان مطوعت متابعت و پیروی و در قرآن به معنی گروه، جماعت فرقه و پیرو آمده است همان طور که در مجمع البیان آمده است شیعه به گروهی میگویند که از رهبری پیروی می‌کنند، ولی در عرف مردم شیعه عبارت است از کسانی که از حضرت علی علیه السلام پیروی کرده به طرفداری از آن، حضرت با دشمنان او مبارزه کرده، پس از او از فرزندان ایشان که جانشین آن حضرت بدهاند پیروی کرده اند شیعه به معنای اعتقادی نخستین بار در زمان رسول خدا (ص) به پیروی علی اطلاق شده است (نصر، ۱۳۸۰) تا اینکه پس از جنگ صفین این اصطلاح برای شیعیان امام علی به کار رفت و پیروان در سال شصت، هجری طی نامه‌ای که به امام حسین (ع) نوشتند رسماً خود را شیعه اعتقادی امام علی (ع) نامیدند. در مورد گرایش ایرانیان به تشیع نظرهای گوناگونی ابراز شده است. برخی معتقدند در زمان تشکیل حکومت صفویه ایران در شمار کشورهای سنی مذهب قرار داشت که با قدرت گرفتن دولت صفوی و به تصمیم شاه اسماعیل مذهب رسمی کشور از تسنن به تشیع در سال (۱۵۰۱) میلادی (۹۰۷ هجری) تغییر یافت (Bakr ine, 2008). درواقع، معماری عصر صفوی وارث دوره تکامل و شکوفایی معماری گذشته ایران بود که با رسمی شدن مذهب شیعه نگرش جدیدی به هنر معماری یافت. اگرچه در این دوره معماری از نظر ابداع و نوآوری و نحوه مرمت و بازسازی، ساختار ظاهری بنا تغییر اندکی داشت اما میتوان آن را دوره اعتلای آخرین نمایش معماری اصیل ایران دوره اسلامی معرفی نمود (Savory 184: 2006). باورهای شیعی در جامعه عصر صفوی هم در فضای درون و هم در فضای بیرون هنر معماری دیده میشود که شامل ساختار درونی و ساختار بیرونی بناها میباشد معمار شیعی با توجه به اعتقادات و باورهای قلبی خود تلاش میکند فضایی را ایجاد کند که در ذهن خود آن را بارور ساخته است. وی با توجه به شناختی که از دنیای بیرون و درون خود دارد بنایی را می‌آفریند که بتواند در وجود مسلمانان شیعی راه یابد و او را به تفکر و تعقل در محیط پیرامونش وادار نماید (حسینی ۱۳۹۰). منظور از ساختار بیرونی فضای فیزیکی بنا شامل: مصالح: اندازه، شکل، قالب و... است و منظور از ساختار درونی ترکیب نظم یافته صورت بیرونی همراه با اصول عقاید و تعلقات درونی هنرمند و همچنین حاکمیت موجود جامعه است و با اینکه معماری صفوی بیش از هر چیزی ساختار درونی بنا را مدنظر داشت از اینطرف می‌کوشد نقش و تأثیر پرننگتری را در ذهن مخاطب ایجاد نماید (یوسفی و گلمغانی زاده اصل ۱۳۸۹)؛ اما در ساخت بیرونی بنا به پیشرفت های مهمی دست یافته بود. از زمان ظهور اسلام مسجد مهمترین و اصلی ترین کانون گردهمایی ها و اجتماعات بوده است. مکانی نه تنها برای گذاردن نماز، بلکه برای آگاهی یافتن از امور مسلمین و ... بوده است برای همین مساجد در شهرهای اسلامی از جایگاه ویژه ای برخوردار است (الیاسی، ۱۳۸۷: ۳۹).

اسلام نقش مؤثری در تکامل و توسعه اغلب هنرها در ادوار مختلف به ویژه در عهد صفویه داشته است (Kadi & Billeh, 2007). به طوری که ساختمان های مذهبی این دوره از گنبد، ایوان طاق نما سر در ورودی و حتی مناره ها با کاشی آراسته شد. خطاطی و خوشنویسی روی کاشی نیز در آرایش بناهای مذهبی عمومیت یافت و بناهای متعددی با خطوط ثلث، نسخ، نستعلیق و خطوط دیگر تزئین شدند (طاووسی و حسینی، ۱۳۸۵: ۱۳۹) به طور کلی تزئینات در معماری مساجد به چهار صورت نشان داده میشود: الف نقوش گیاهی؛ ب. نقوش هندسی؛ ج. رنگ های مختلف؛ د. خطوط آتش زبان (۱۳۹۳) که در معماری مساجد دوره صفوی کاشی کاری از هر روش دیگری بیشتر به چشم میخورد. کاشی کاری نیز به طرق مختلف معرق

کاری معقلی و هفت رنگ کار شده که در دوره صفوی برای سرعت بخشیدن به کار، وضوح بیشتر و نیز امکان نقوش پیچیده گیاهی و هندسی کاشی هفت رنگ به کار برده شد (نوشین و همکاران، ۱۳۹۵: ۹).

الف. استفاده از نقوش گیاهی اشکال گیاهی ساده شده و انتزاعی با پیچ و خم هایی که شامل نقوشی از جمله اسلیمی و ختایی است که با الهام از گیاهان موجود در طبیعت به وجود می آید تزئین مساجد در دوره اسلامی با گردش ماریپیچی خطوطی است که با گل و برگ و غنچه زینت یافته اند. این گردش پریپیچ و خم خطوط که گل های متنوع و برگها و غنچه ها را در برمیگیرد و هماهنگی و نظم را در میان اجزا یک مجموعه برقرار می سازد و زمینه و اساس طرحهای گیاهی است. نقوش گیاهی یادآور بهشت و زیبایی و نمایش دهنده وحدت است (حمزه نژاد و عربی، ۱۳۹۳) نقوش گیاهی شامل نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی میباشند در دوران اسلامی به دلیل ممنوعیت تصویر انسانی و حیوانی، هنرمندان مسلمان به ترسیم نقوش گیاهی بخصوص در کاشی کاری و مقرنس ها روی آوردند مساجد، بزرگ دارای فضای پیش طاق عمیق و سقفی مزین با کاربردی یزدی بندی یا مقرنس هستند. سطح جرزها و سردرها با انواع نقوش گیاهی و کاشی یا تلفیقی از آنها تزئین شده است (عابد اصفهانی و راهدیان ۱۳۸۶). پایه و اساس نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی دایره است که طبق قوانین هندسی و ریاضی گونه ترسیم میگردد نقوش گیاهی اسلیمی نوعی روش تزئینی سطح یا زمینه در هنر کاربردی هنر دستی و نقاشی است که در آن از شکل به هم بافته گیاهان استفاده میشود نقوش گل و بوته ای که در آن بیشتر از برگ مو آلاله، آبی گل سرخ یا گل انار الهام گرفته شده است، به نقوش ختایی معروف اند طرح های ختایی هم مانند اسلیمی ها به تناسب و توازن فضا و طرح های هندسی روی سطح اثر هنری می چرخند و هنرمند برای پر کردن نقش یک قطعه قالبی یا کاشی ناگزیر است از این طرح ها بهره گیرد زیرا این طرحها در واقع وسایلی برای ایجاد نظم و وحدت میان اجزا اثر هنری هستند (شهبازی شیران و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۳).

ب. استفاده از نقوش هندسی یکی از ارکان اساسی معماری و تزئینات دوره اسلامی استفاده از الگوهای هندسی در قالب سطوح تزئینی تحت عنوان تزئینات هندسی گره ها به منظور پوشش و فضا سازی بناهای اسلامی بدون توجه به علم هندسه اعداد و ریاضیات، ترسیم چنین گره هایی مقدر نیست. در تزئینات بناهای صفوی نیز اعداد چهار و هشت در اشکال مختلف و به صورت، نماد، نشانه، استعاره، تصویر و ... به کار رفته است شکل هندسی همتراز با عدد چهار شکل مربع است که بر پایه دیدگاه اندیشمندان از یکی از ایستاترین و بلندترین اشکال هندسی محسوب میشود گویی حاملان عرش الهی را چهار تن دانسته اند که همتراز با ارکان کعبه میباشند البته این حاملان بر پایه آیات قرآن هشت نفرند نجابتی (۱۳۸۰). بعضی حضرت نوح. حضرت ابراهیم حضرت موسی و حضرت عیسی به همراه چهار نفر (ع) آخرین ها یعنی حضرت محمد، حضرت علی (ع)، امام حسن (ع) و امام حسین (ع) را نماد اصطلاحاتی مانند هشت بهشت هشت فرشته و در کنار آن شمس و هشت بر فضای هشت گوش و قاعده هشت وجهی گنبد که کنایه از کرسی الهی و عالم فرشتگان است استفاده میکنند (رازانی و حیدری بابا کمال، ۱۳۹۸).

در قرآن که اصلیتترین و اصیل ترین منبع اندیشه مسلمانان و شیعیان است صورت فیزیکی و ساختاری عالم در قالب یکی از کلیدی ترین واژه های جهان بینی اسلامی یعنی «قدر» بیان شده است والذی قدر فهدی در تفسیر این آیه آمده است خداوند آنچه را خلق کرده، با اندازه مخصوص و حدود معین خلق کرده هم در ذاتش و هم در صفاتش هم در کارش (نیشابوری، ۱۳۸۲). خداوند در دیگر معانی، در این باره میفرماید: «وإن من شيء إلا عندنا خزائنه و ما ننزله إلا بقدر معلوم اولین و مهمترین دلیل بر ارتباط میان قدر و هندسه، حدیثی از امام هشتم شیعیان است که هندسه را همان قدر میدانند. امام علی بن موسی الرضا (ع) در حدیثی مذکور در اصول کافی خطاب به «یونس بن عبدالرحمن میفرماید فتعلم ما لقدر»؛ میدانی که قدر چیست؟ پاسخ میدهد، خیر حضرت می فرماید: «هسی الهندسه وضع الحدود من البقاء و الفناء»، «قدر» همان هندسه و مرزبندی است مانند بقا و زمان (منصوروی و شمال نصب، ۱۳۹۸: ۸). نقوش هندسی که از دیرباز مورد توجه ایرانیان بود به صورت مربع مستطیل و مثلث و دایره نقش میبسته که قاعده مرجع یا چهار گوش که نماد جهان جسمانی زمین و دایره نماد آسمان است پس از ورود اسلام تزئینات علاوه بر شکل های مذکور تزئینات بر چندضلعی ها، شبکه های ستاره ای سه گوشه ای و مثلث ها و لوزی ها و ترکیب انواع ستاره های دوازده سازه و ... را شامل میشود نصر، (۱۳۸۰). شمسه نوعی طرح شبیه

به ستاره یا خورشید و نزدیک به دایره که در هنرهای تزئینی مثل کاشی کاری به کار میرفت به عنوان مثال سقف مسجد شیخ لطف اله و نقطه مرکزی تمامی تزئینات مقرنس ها نمونه بارز این طرح است (نصر، ۱۳۸۰: ۵۰).

ج. استفاده از رنگ های مختلف در مذهب شیعه رنگ عنصری نمادین با کاربردهای فراوان است که از موارد استفاده آن در کاشی هفت رنگ است و دوره شکوفایی و اوج استفاده از آن در عصر صفوی است از رنگ های مورد استفاده در این نوع کاشی سبز است که این رنگ نشانه سیادت فرزندان حضرت علی و نشانه علاقه و ارادت خالصانه هنرمند شیعی به ایشان است (نصر، ۱۳۸۰) همچنین رنگ های لاجوردی و فیروزه ای - که دیگر رنگ های این نوع کاشی است از رنگ های عالم مثال محسوب میشود که حکومت شیعی صفوی به آن اعتقاد دارد (شریعت و زینبی ۱۳۸۸).

وحدت و کثرت نیز دیگر عنصر متجلی در این معماری است که همه دیگر عناصر همچون رنگ، نور، حساب و ریاضی و... در آن نهاده شده است رنگ ها با الهام از طبیعت و مکاشفاتی از عالم مثال در جای خود قرار میگیرند نام گذاری و : تقسیم رنگ ها در بین نقاشان قدیم به رنگهای بهشتی و رنگ های جهنمی خود دلیلی گویا بر آرایه گرایی رنگ در مذهب شیعه و هنر اسلامی است.

آثار و فواید گرایش کودکان و نوجوانان به مسجد

۱. دین آموزی و تقویت ایمان و اعتقاد

اگر کودکان و نوجوانان پایه های اعتقادی استوار و تربیت دینی درست نداشته باشند، آسیب پذیرترین قشر جامعه در مقابل امواج گناه و فساد اخلاقی و اجتماعی به شمار می آیند. دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی نیز، برنامه بودجه زیادی را برای تهاجم فرهنگی اختصاص داده اند و با همه ابزارها و شیوه ها در پی جدا ساختن این قشر جامعه از جریان مقدس اسلام و مسائل توحیدی و اعتقادی هستند. چه خوب است که برای صیانت آنان از این آفت ها برنامه ریزی کرد (تمیمی ابادی، ۱۳۶۶). می توان گفت یکی از این برنامه ها به مسجد بردن آنان است؛ چراکه مسجد در تغذیه فکری، روحی، عاطفی و هدایت آنان در بستر صراط مستقیم و بر اساس قرآن و عترت به عنوان مکان مقدس گام بزرگی را می تواند بردارد. شرکت در نماز و حضور در مساجد، گواه ایمان و اعتقاد انسان است؛ چنانچه در روایت معصومین: هست که می فرمایند: «شرکت در نماز جماعت مسجد، دلیل و گواه بر نمازخوان بودن آن در بین مردم است» و در جای دیگر می فرمایند: «إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَغْتَاذُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيْمَانِ...» «رفت و آمد مداوم در مسجد شهادت و گواه بر ایمان وی خواهد بود».

فردی که به مسجد رفت و آمد داشته باشد از آموزه ها و صحبت های دیگران استفاده می کند، وقتی که نوجوانی در مسجد برای نماز حاضر شود و بعد از نماز صحبت های امام جماعت را بشنود، در ایمان و اعتقاد او اثرات بسیار سازنده ای را می گذارد؛ چراکه امام جماعت در مورد مسائلی چون امامت، ولایت، معاد، قبر و قیامت، دنیا و مذمت دنیاگرایی در قالب احادیث و حکایات سخنرانی می کند و در روحیه وی اثر گذاشته و باعث تقویت مبانی اعتقادی و ایمان او خواهد شد.

۲. تعلیم قرآن و دعا

در میان همه مباحث و علوم دینی، پرداختن به علوم قرآن در مسجد دارای اهمیتی ویژه است، زیرا قرآن و مسجد پیوندی خاص با یکدیگر دارند. پیامبر گرامی اسلام فرموده اند: «إِنَّمَا نُصِبَتِ الْمَسَاجِدُ لِلْقُرْآنِ» «مساجد را برای (خواندن و فهمیدن) قرآن بنا کرده اند» و نیز فرموده اند: «مَنْ أَحَبَّ الْقُرْآنَ فَلْيُحِبِّ الْمَسَاجِدَ؛ دوستدار قرآن، مسجد را نیز باید دوست داشته باشد (حکیمی، ۱۳۷۴).

۳. پرورش حبّ اهل بیت

یکی از راه‌های محبت اهل بیت در کودکان و نوجوانان، پدید آوردن صحنه‌ها و فضاهایی است که آن در شرایط روحی خاصی قرار بگیرند و به تدریج حسّ درونی آنان بیدار شود و جذب شوند. چه‌بسا اگر آنان را به حال خود رها کرد، به این سمت و جهت کشیده نشوند و به مجالس دعا و توسل نیایند. ولی اگر ترتیبی دهیم که در این فضا قرار گیرند، جذب می‌شوند؛ مثلاً اردوهای فرهنگی و زیارتی و دیدار از حرم‌ها، زیارتگاه‌ها، شرکت در مجالس دینی و دعا و توسل و عزاداری و ملاقات با شخصیت‌های معنوی، برگزار شود؛ بنا به نظر بنده این امور با حضور آنان در مسجد به دست می‌آید و وقتی که کودک و نوجوان در مسجد حضور پیدا می‌کنند و در مسجد مجلس عزا و نوحه برپا شود، عواطف آنان بر محور اهل بیت رشد و تعالی می‌یابد.

۴. دوست‌یابی

هنگامی که یک کودک و نوجوان به مسجد رفت‌وآمد داشته باشد، می‌تواند دوستان زیادی پیدا کند و از دوست‌یابی در مراکز سوء و فحشاء و دوستان ناباب مصون بماند. حضرت علی (ع) هنگام برشمردن آثار رفت‌وآمد و مراد به این مکان مقدّس یکی از فواید آن را «... أَخَا مُسْتَفَاداً فِي اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ...» «... برادر ایمانی که در مسیر خداوند از او استفاده کند...» بیان می‌فرمایند؛ و نیز از مضمون حدیث معصوم که می‌فرمایند: افرادی که وارد مساجد می‌شوند، افراد شایسته و اصیل هر قومی هستند، می‌توان استفاده کرد که به یقین همه کس توفیق نخواهد داشت که نامش در شمار افراد دعوت شده به مسجد باشد و مسجد جایگاه افراد شایسته و مورد اعتماد است، پس می‌توان در آنجا دوستان دینی و واقعی خود را پیدا کرد (حکیمی، ۱۳۷۴).

۵. نظم آموزی

مسجد در یک جامعه اسلامی جایگاه تجمع منظم و همه‌روزه مؤمنان حق جوست. آوای ملکوتی اذان به خودی خود آنان را به مسجد فرامی‌خواند و جلسه‌ای منظم از دوستداران معارف اسلامی فراهم می‌آید؛ بنابراین وقتی که کودکان و نوجوانان به مسجد بیایند و این نظم و هماهنگی اهل مسجد با همدیگر و با امام جماعت را می‌بینند و این را برای خود الگو قرار می‌دهند و مسئله نظم و یکپارچگی بیشتر برایش تجلّی و بروز پیدا می‌کند (به نقل از نوبهار، ۱۳۷۵).

۶. ایجاد آرامش روحی و روانی

مسجد خانه الهی در گستره زمین و پناهگاه مؤمنان است؛ در آنجا دل‌ها با ذکر و یاد خدا آرام گرفته، از تنش‌های روانی دور می‌شوند. جسم در سایه آرامش روحی سالم و متعادل می‌شود؛ بنابراین آرامش روح تندرستی انسان را تضمین می‌کند و این اطمینان و آرامش نتیجه ذکر خداست؛ الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ «آن‌ها کسانی هستند که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن (و آرام) است؛ آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد!»؛ در سایه مذهب و قداست مکان‌های مذهبی به اوج خود می‌رسد؛ پس اگر کودک و نوجوان امروز به مسجد رفت‌وآمد داشته باشند، تندرستی روحی و روانی آن‌ها تضمین شده خواهد بود و همان‌طور که حضرت رسول اکرم (ص) می‌فرمایند «... مَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ ضَمِنَ اللَّهُ لَهُ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ...»؛ «هرکس مساجد خانه‌اش باشد، خداوند آسایش و آرامش را برای او ضمانت می‌کند».

۷. پر کردن اوقات فراغت

هرگاه کودک و نوجوان به مسجد رفت‌وآمد داشته باشند و در مسجد با برنامه‌های مختلف، پرمحتوا و متنوع مشغول شود، از این راه‌ها تامین فکری می‌شود و هیچ‌گاه در ذهنش مکانی برای فرهنگ مبتذل غرب باقی نمی‌ماند. برای پر کردن اوقات

فراغت آنان خوب است که به مناسبت‌های مختلف، مسابقه‌های کتاب‌خوانی، اردوهای تفریحی-زیارتی از طرف مسجد برگزار شود و نوجوانان در این مسابقات و اردوها شرکت کنند، این کار باعث می‌شود که اوقات فراغت آنها به‌طور مفید و با معنویت پر شود و آنها متوجه می‌شوند که مسجد علاوه بر اینکه جایگاه عبادت، مکانی برای تفریحات سالم نیز است (به نقل از نوبهار، ۱۳۷۵).

۸. تقویت خلاقیت و مسئولیت‌پذیری

امیر مؤمنان علی (ع) می‌فرماید: «لَا تَسْتَصْنِعْنَ عِنْدَكَ الرَّأْيَ الْخَطِيرَ إِذَا أُنَاكَ بِهِ الرَّجُلُ الْخَقِيرَ» «افکار ارزشمند افراد غیر مهم را کوچک نشمارید»؛ با توجه به فرمایش حضرت می‌توان گفت که چه خوب است برای آموزش مسئولیت‌پذیری به کودکان و نوجوانان، مسئولیت‌هایی چون مؤذن و مکرر بودن بر عهده آنان گذاشته شود و نیز هنگام برگزاری مراسم‌های مذهبی از جمله اعیاد و ایام شهادت معصومین که مسجد نیاز به تزیین و یا سیاه‌پوشی دارد، از آنها کمک گرفت، هنگام قرائت قرآن، توزیع و جمع کردن این کتب مقدّس را بر عهده آنان گذاشت. برای تمیزی و نظافت محیط مسجد از آنان کمک گرفت. برای پیشبرد فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی از تفکرات آنها بهره گرفت که این باعث شکوفایی استعدادهای نهفته آنان و تقویت نیروی خلاقیت و ابتکار در آنها و علاقه بیشتر به مسجد و نماز می‌شود.

۹. پرورش روحیه جمع‌گرایی

از تأثیرات مناسب مسجد بر تعلیم و تربیت افرادی که در آن حضور می‌یابند، تقویت و پرورش روح جمع‌گرایی، انعطاف‌پذیری، نظم‌پذیری و پیوستن به جمع را می‌توان برشمرد. حضور در مسجد درون‌گرایی، خودمحموری افراطی و بیگانگی از جمع را از کودکان و نوجوانان دور می‌کند. هنگامی که آنان وارد مسجد می‌شوند با افکار گوناگون، اشخاص متفاوت برخورد می‌کنند، این علاوه بر آثار تربیتی و آموزشی، روح فردگرایی و خودبینی را در آنان از بین می‌برد و باعث می‌شود تنها به منافع شخصی خود فکر نکند و در صورت تراحم منفعت شخصی و منافع جامعه، مصلحت شخصی را کنار گذاشته و جامعه را از خود بداند (به نقل از غنیمه، ۱۳۷۲).

نتیجه‌گیری

آموزش و پرورش به عنوان وسیع‌ترین فصل مشترک حاکمیت و مردم، مهمترین و گسترده‌ترین نهاد فرهنگی و اجتماعی کشور و تاثیر عناصر و مولفه‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی مثل نقش الگوئی معلم؛ تاثیر پذیری دانش‌آموزان در مقطع حساس کودکی، نوجوانی و جوانی؛ تاثیر غیر قابل انکار محتوی و کتابهای درسی ساختار سازمانی و نوع مدیریت؛ فضا و تجهیزات؛ قوانین و مقررات و برنامه و رسالت پرورشی نظام تعلیم و تربیت در نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی بسیار حیاتی و مهم است. پیوند نظام تعلیم و تربیت با مساجد به دلیل جایگاه رفیعی که در اجتماع دارد میتواند فرهنگ عمومی را بازسازی نماید و سبک زندگی انسانها را اصلاح کند. نقش جامعه شناختی مسجد، گویای این مهم است که ایجاد تغییرات اجتماعی با مسجد امکان‌پذیر خواهد بود. در مسجد مردم با آموزه‌های دینی آشنا میشوند. مسجد انسان را با پاکان و نیکان همنشین مینماید. اصلاح مفاسد اخلاقی و نابهنجاریهای اجتماعی از طریق ارتباط با مسجد تحقق می‌یابد؛ زیرا انسان نمازگزار از تنه‌ی غن منکرات و زشتی‌ها دور خواهد بود: اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ الْفُحْشَاءَ وَالْمُنْكَرَ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ آنچه از کتاب به سوی تو شده است بخوان و نماز را برپا دار که نماز از کار زشت و ناپسند باز می‌دارد و قطعاً یاد خدا بالاتر است و خدا میداند چه میکنید. (عنکبوت) استقرار نظام و حاکمیت دینی بر زیرساخت‌های مبنایی و آموزه‌های مکتبی که در سنگر مساجد تبیین و ترویج می‌گردد و این امر مستلزم نقش آفرینی میدانی و راهبردی مساجد و اثرگذاری مستقیم بر تار و پود قوانین و برنامه‌ها و جهت‌گیری‌های سیاسی و فرهنگی و مدیریتی خرد و کلان جامعه

می باشد. پیدایش شکاف و فاصله بین سنگر مسجد و دولتها و سیستم های وابسته باعث عدم شناسایی ظرفیتهای فرهنگی و تربیتی مساجد یا غفلت از این فرصت بزرگ فرهنگی شده است. تبیین نقش پیوند و ارتباط موثر آموزش و پرورش به عنوان گسترده ترین نهاد فرهنگی و اجتماعی با حدود ۷۰ هزار مسجد در کشور و تاثیر آن بر نهادینه سازی سبک زندگی اسلامی مساله تحقیق است. اندکی تأمل در آیات روایات، سیره معصومین (ع) و تأکیدات علمای بزرگ به ویژه امام راحل و رهبری معظم انقلاب جایگاه محوری مسجد را در ابعاد و عرصه های مختلف زندگی فردی و اجتماعی جلوه گر میسازد.

فهرست منابع

۱. آرزوفر، سمیه، و مرآئی، محسن. (۱۴۰۱). تحلیل حضور کیفی نور در مساجد تاریخی اسلامی نمونه موردی: مسجد شیخ لطف الله، مسجد سلیمیه و مسجد جامع قرطبه. مطالعات هنر اسلامی، ۱۹(۴۸)، ۱۴۰-۱۵۸.
۲. اردالان، نادر، و الله بختیار. (۱۳۹۵) حس وحدت، نقش سنت در معماری ایرانی. ترجمهی ونداد جلیلی. تهران: علم معمار
۳. اسحق دواتگر، زیبا. (۱۳۹۸). وجود اصل وحدت و کثرت در معماری اسلامی (نمونه موردی مسجد شیخ لطف الله اصفهان). کنفرانس بین المللی توسعه پایدار و عمران شهری.
۴. غریبی، سحر، و ستایشی، زهرا. (۱۳۹۵). تبیین رابطه ادراک و احساس در مسجد شیخ لطف الله. کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.
۵. ناصحی، ابوذر، و منصوری، زینب. (۱۴۰۰). آسیب شناسی نور و نورپردازی مصنوعی در گرافیک محیطی مسجد شیخ لطف الله اصفهان. پژوهش هنر، ۱۱(۲۱)، ۱-۱۵.
۶. جلیلی، تورج، و گودرزی، فرنوش. (۱۳۹۴). بررسی جایگاه حکمت اسلامی در تزیینات مساجد ایرانی (نمونه موردی مسجد شیخ لطف الله). کنفرانس بین المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی.
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶) تصنیف غرالحکم و درر الکلم؛ قم: دفتر تبلیغات
۸. جیمز، ویلیام. (۱۳۶۷). دین و روان، ترجمه مهدی قائینی، قم: دارالفکر
۹. حکیمی، محمد رضا (۱۳۷۴)، دانش مسلمین، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی

The role of Sheikh Lotfollah mosque in Islamic education

Matin Karimnejad¹, Mojdeh Ardalani²

¹ Mathematics education student of Farhangian University, Shahid Modares campus, Sanandaj, Iran (corresponding author)

² The head of high schools of education and training in the first district of Sanandaj, Iran

Abstract

One of the most important educational environments and centers that Islam has ordered in its creation and promotion are mosques. From the perspective of religious elders, mosques have various educational, educational and social functions in which the presence of various people, including children, teenagers and young people, is important. It can have significant effects on their behavior in order to create and complete a character with moral qualities, which causes the growth and success of the individual and society, and these effects are caused by the spiritual environment of the mosque and the reforming elements there, including the imam of the congregation, the board of trustees and The servant of the mosque and the peer group are healthy. The current research was conducted by library review method, the purpose of which was to investigate the role of Sheikh Lotfollah Mosque in Islamic education and schools. The results of the research show that the educational dimensions of the mosque are somehow related to its religious dimensions; Because worship nurtures the human soul and the answer to it is actually an answer to one of his natural and important needs. A person who answers his physical and mental needs in a rational way finds a balanced personality. Worship, secret and need for God is the real and natural need of every human being and complement, but also the basis of his personality. Although worship in any place provides this spiritual need relatively, but this need is provided better and more fully in mosques and places of worship.

Keywords: Mosque, education, Islam, Safavid, Sheikh Lotfollah.
